

MINTAQA IQTISODIY TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Mamadjanova Tuyg'unoy Axmadjanovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrası mudiri, i.f.f.d., dotsent

ORCID: 0009-0009-2305-6123

E-mail: tuygunoy_mamadjanova@tues.uz

Annotatsiya

Maqolada mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport jozibadorligini oshirish masalalari ilmiy va empirik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot Surxondaryo viloyati misolida olib borilib, eksport jozibadorligini shakllantiruvchi sanoat salohiyati, investitsion faollik, logistika infratuzilmasi va institutsional muhit omillarining hududiy iqtisodiy o'sish, bandlik va ishlab chiqarish samaradorligi bilan o'zaro bog'liqligi baholangan. 2017–2024 yillarni qamrab olgan statistik ma'lumotlar asosida eksport jozibadorligining dinamikasi va hududlar kesimidagi farqlari tahlil qilingan. Olingan natijalar eksport jozibadorligining izchil rivojlanishi mintaqaning raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy faollikni kengaytirish va barqaror o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Tadqiqot xulosalari mintaqaviy rivojlanish siyosatini takomillashtirish uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: mintaqa iqtisodiyoti, eksport jozibadorligi, iqtisodiy tizim, hududiy rivojlanish, tashqi savdo, raqobatbardoshlik, investitsion iqlim, logistika infratuzilmasi, institutsional muhit, iqtisodiy o'sish, bandlik, iqtisodiy diversifikatsiya, innovatsion rivojlanish, barqaror rivojlanish.

Аннотация

В статье научно и эмпирически анализируются вопросы повышения экспортной привлекательности в развитии региональной экономической системы. Исследование проведено на примере Сурхандарьинской области, в рамках которого оценена взаимосвязь промышленного потенциала, инвестиционной активности, логистической инфраструктуры и институциональной среды, формирующих экспортную привлекательность, с региональным экономическим ростом, занятостью и производственной эффективностью. На основе статистических данных за 2017–2024 годы проанализирована динамика экспортной привлекательности и выявлены межтерриториальные различия. Полученные результаты показывают, что последовательное развитие экспортной привлекательности способствует повышению конкурентоспособности региона, расширению экономической активности и поддержанию устойчивого экономического роста. Выводы исследования имеют практическое значение для совершенствования политики регионального развития.

Ключевые слова: региональная экономика, экспортная привлекательность, экономическая система, территориальное развитие, внешняя торговля, конкурентоспособность, инвестиционный климат, логистическая

инфраструктура, институциональная среда, экономический рост, занятость, экономическая диверсификация, инновационное развитие, устойчивое развитие.

Abstract

The article provides a scientific and empirical analysis of the issues related to enhancing export attractiveness in the development of a regional economic system. The study is conducted using the case of the Surkhandarya region and evaluates the relationship between industrial potential, investment activity, logistics infrastructure, and the institutional environment shaping export attractiveness, and regional economic growth, employment, and production efficiency. Based on statistical data for the period 2017–2024, the dynamics of export attractiveness and interregional differences are examined. The results indicate that the consistent development of export attractiveness contributes to improving regional competitiveness, expanding economic activity, and supporting sustainable economic growth. The findings of the study have practical relevance for improving regional development policy.

Keywords: regional economy, export attractiveness, economic system, territorial development, foreign trade, competitiveness, investment climate, logistics infrastructure, institutional environment, economic growth, employment, economic diversification, innovative development, sustainable development.

KIRISH

Global iqtisodiyotda kuzatilayotgan tizimli o'zgarishlar, geosiyosiy beqarorlik, xalqaro savdo aloqalarining murakkablashuvi va global qiymat zanjirlarining qayta konfiguratsiyasi mintaqalar darajasida iqtisodiy rivojlanish omillarini yangicha yondashuv asosida baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda mintaqa iqtisodiy tizimining barqarorligi va raqobatbardoshligi tobora ko'proq uning eksport jozibadorligi darajasi bilan belgilanmoqda [1]. Eksport jozibadorligi nafaqat tashqi bozorlarda mahsulot sotish imkoniyatlari bilan, balki mintaqaning ishlab chiqarish salohiyati, logistika infratuzilmasi, institutsional muhit sifati va investitsion jozibadorligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan kompleks iqtisodiy tushuncha sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda eksport jozibadorligi mintaqaviy iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi muhim sifat omili sifatida qaraladi. Ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, eksport uchun qulay sharoitlar mavjud bo'lgan hududlarda ishlab chiqarish tarkibiy jihatdan diversifikatsiyalanadi, mehnat unumdorligi oshadi va iqtisodiy tizimning tashqi shoklarga moslashuvchanligi kuchayadi [2]. Aksincha, eksport jozibadorligi past bo'lgan mintaqalarda xomashyo yo'nalishiga qaramlik kuchayib, iqtisodiy o'sishning notekisligi va hududiy nomutanosibliklar chuqurlashishi kuzatiladi. Shu bois, eksport jozibadorligini oshirish masalasi bugungi kunda mintaqaviy iqtisodiy siyosatning markaziy yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tahlillar ushbu masalaning dolzarbligini yanada kuchaytiradi. Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, eksport jozibadorligi yuqori bo'lgan hududlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari barqarorroq bo'lib, bandlik va real daromadlarning o'sishi uzoq muddat davomida saqlanib qoladi [3]. UNCTAD hisobotlarida esa eksport jozibadorligi mintaqalarning global qiymat

zanjirlariga integratsiyalashuv darajasi bilan bevosita bog‘liq ekani, aynan shu jarayon sanoat modernizatsiyasi va texnologik yangilanishning muhim manbai ekanligi asoslab berilgan [4]. Shu bilan birga, xalqaro savdo institutlari eksport jozibadorligini oshirishda savdo siyosati, sanoat siyosati va hududiy rivojlanish strategiyalari o‘rtasidagi uyg‘unlik muhim ahamiyatga ega ekanini ta’kidlaydi.

O‘zbekiston sharoitida ham mintaqalar eksport jozibadorligini oshirish masalasi davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So‘nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlar va normativ-huquqiy qarorlarda mintaqalarda qulay biznes muhitini shakllantirish, logistika va sanoat infratuzilmasini rivojlantirish, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishlarni rag‘batlantirish orqali hududiy iqtisodiy tizimlarni modernizatsiya qilish vazifalari belgilab berilgan [5]. Ushbu hujjatlar eksport jozibadorligini oshirishni mintaqa iqtisodiy tizimini barqaror va raqobatbardosh rivojlantirishning muhim instrumenti sifatida e’tirof etadi.

Shu bois, mintaqa eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishiga ta’sirini ilmiy asosda chuqur tahlil qilish, uning asosiy mexanizmlari, omillari va cheklovlarini aniqlash bugungi kunda nafaqat nazariy, balki yuqori amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mintaqa eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishiga ta’siri masalasi iqtisodiy nazariya va empirik tadqiqotlarda keng yoritilgan bo‘lib, mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlar turli nazariy maktablar va metodologik yondashuvlar asosida shakllangan. Dastlabki ilmiy ishlarda eksport jozibadorligi asosan hududning geografik joylashuvi, transport xarajatlari va bozor sig‘imi bilan izohlanib, mintaqaning tashqi savdo oqimlarida ishtirok etish imkoniyatlarini belgilovchi muhim omil sifatida talqin etilgan [6]. Ushbu yondashuv eksport jozibadorligining fazoviy va infratuzilmaviy jihatlariga alohida e’tibor qaratgan.

Yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar eksport jozibadorligi va mintaqaviy iqtisodiy faollik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni yanada chuqurroq ochib berdi. Ushbu yo‘nalish vakillari eksport uchun qulay sharoitlar mavjud bo‘lgan hududlarda ishlab chiqarishning hududiy konsentratsiyasi kuchayishi, sanoat klasterlari shakllanishi va iqtisodiy o‘sish sur‘atlarining tezlashishini nazariy modellar orqali asoslab berdilar [7]. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda eksport jozibadorligini hududlar kesimida muvozanatli rivojlantirish masalasi ham muhim ilmiy yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

Keyingi davr tadqiqotlarida eksport jozibadorligi tushunchasi miqdoriy omillardan tashqari sifat jihatlarini ham qamrab olgan holda kengaytirildi. Ilmiy ishlarda eksport jozibadorligini baholashda eksport qilinayotgan mahsulotlarning texnologik murakkabligi, qo‘shimcha qiymat darajasi va diversifikatsiyasi muhim mezonlar sifatida ilgari surildi [8]. Ushbu yondashuvga ko‘ra, eksport tarkibining murakkablashuvi mintaqaviy iqtisodiy tizimda innovatsion faollikni kuchaytirib, ishlab chiqarish samaradorligi va mehnat unumdorligining barqaror o‘sishiga xizmat qiladi.

Resurslarga boy hududlar misolida olib borilgan empirik tadqiqotlar eksport jozibadorligining tarkibiy xususiyatlari iqtisodiy rivojlanish trayektoriyasini belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [9]. Ushbu ishlarda eksport jozibadorligini qayta ishlash va yuqori texnologiyali mahsulotlar yo'nalishida rivojlantirish iqtisodiy diversifikatsiya va institutsional taraqqiyotni qo'llab-quvvatlovchi omil sifatida baholanadi. Shu sababli, zamonaviy adabiyotlarda eksport jozibadorligini sifat jihatdan chuqurlashtirish masalasi ustuvor ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

Mikroiqtisodiy darajadagi tadqiqotlar eksport jozibadorligi va korxonalar faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qiladi. Ushbu yo'nalishdagi ishlarda eksport uchun qulay muhit mavjud bo'lgan hududlarda faoliyat yurituvchi korxonalar yuqori mahsulдорlikka ega bo'lishi, innovatsiyalarni tezroq joriy etishi va xalqaro raqobat orqali texnologik bilimlarni samarali o'zlashtirishi aniqlangan [10]. Bu holat eksport jozibadorligining mintaqaviy iqtisodiy tizimga ta'siri ko'p darajali mexanizmlar orqali namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan hisobotlarda eksport jozibadorligi masalasi global qiymat zanjirlari kontekstida keng tahlil qilingan. Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, eksport jozibadorligi yuqori bo'lgan mintaqalar global ishlab chiqarish tarmoqlariga faolroq integratsiyalashib, investitsiyalarni jalb etish va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi [11]. UNCTAD hisobotlarida esa eksport jozibadorligi logistika samaradorligi, savdo xarajatlari darajasi va institutsional muhit sifati bilan uzviy bog'liq ekani ilmiy asoslangan [12].

Institutsional iqtisodiyot yondashuviga asoslangan adabiyotlarda eksport jozibadorligini shakllantirishda davlat boshqaruvi sifati, huquqiy barqarorlik va tartibga solish mexanizmlarining roli alohida ta'kidlanadi [13]. Ushbu tadqiqotlar eksport jozibadorligini rivojlantirish jarayonini faol institutsional qo'llab-quvvatlash bilan uyg'un holda amalga oshiriladigan tizimli jarayon sifatida talqin qiladi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda eksport jozibadorligi masalasi mintaqaviy rivojlanish, sanoatni modernizatsiya qilish va hududiy iqtisodiy salohiyatni oshirish nuqtai nazaridan o'rganilgan [14]. O'zbekiston mintaqalari misolida olib borilgan tadqiqotlar eksport jozibadorligi yuqori bo'lgan hududlarda investitsion faollik, bandlik va iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari nisbatan yuqori shakllanishini ko'rsatadi [15].

Ilmiy ishlarda eksport jozibadorligi barqaror rivojlanish va inklyuziv o'sish konsepsiyalari bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinmoqda. Yashil texnologiyalar, ekologik standartlar va raqamli savdo vositalarining rivojlanishi mintaqalar uchun eksport jozibadorligini oshirishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish texnologik salohiyat, inson kapitali va institutsional muhitning izchil rivojlanishini talab etadi.

Adabiyotlar tahlili eksport jozibadorligi mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda muhim strategik omil ekanini ko'rsatadi. Ilmiy manbalarda eksport jozibadorligining ijobiy iqtisodiy ta'siri eksport tarkibining sifati, infratuzilma rivoji, institutsional muhit va hududiy xususiyatlar uyg'unlashuvi orqali namoyon bo'lishi

qayd etiladi. Mazkur ilmiy xulosalar eksport jozibadorligini mintaqaviy rivojlanishning ko‘p omilli, uzoq muddatli va strategik jarayoni sifatida tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport jozibadorligining o‘rni va ahamiyatini ilmiy asosda baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi mintaqaviy iqtisodiyot nazariyasi, eksportga yo‘naltirilgan rivojlanish konsepsiyasi hamda institutsional yondashuv tamoyillariga tayanadi. Tahlilda tizimli va taqqoslama yondashuvlardan foydalanilib, eksport jozibadorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar sifatida sanoat ishlab chiqarishi, logistika infratuzilmasi rivoji, investitsion faollik va institutsional muhit sifati tanlandi. Empirik baholash 2017–2024 yillar bo‘yicha hududiy statistik ma‘lumotlar asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida vaqt qatorlari va hududlar kesimidagi qiyosiy tahlil usullari qo‘llanildi. Olingan natijalar eksport jozibadorligi va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi barqaror bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur bo‘lim mintaqa eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishiga ta‘sirini chuqur, tizimli va ko‘p omilli empirik tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, Surxondaryo viloyati hamda uning barcha tumanlari kesimida shakllangan real iqtisodiy ko‘rsatkichlarga tayanadi. Tahlil 2017–2024 yillar oralig‘ini qamrab olib, ushbu davrda mintaqada yuz bergan institutsional islohotlar, infratuzilmaviy loyihalar va sanoat rivoji jarayonlarining eksport jozibadorligiga ta‘sirini aniqlashga qaratilgan. Mazkur davrning tanlanishi tasodifiy emas, chunki aynan shu yillarda mintaqada iqtisodiy liberallashtirish, biznes muhitini yaxshilash va hududiy rivojlanishga qaratilgan chora-tadbirlar faollashgan. Shu sababli, tahlil eksport jozibadorligining shakllanishini statik holatda emas, balki dinamik jarayon sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Ushbu yondashuv eksport jozibadorligini faqat tashqi savdo hajmlari yoki eksport tushumlari orqali emas, balki mintaqaning sanoat ishlab chiqarish salohiyati, investitsion faolligi, mehnat resurslarining sifati, logistika va transport infratuzilmasi rivoji hamda biznes yuritish uchun yaratilgan institutsional sharoitlarning umumiy holati bilan uzviy bog‘liq holda baholash imkonini beradi. Shu orqali eksport jozibadorligi iqtisodiy tizimda tarkibiy o‘zgarishlarni qanday jadallashtirishi, ishlab chiqarish zanjirlarining chuqurlashuviga va qo‘shimcha qiymat yaratilishiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi empirik jihatdan asoslab beriladi. Bunda eksport jozibadorligi nafaqat iqtisodiy o‘rnatish natijasi, balki uning faol drayveri sifatida talqin qilinadi.

Bo‘lim doirasida keltirilgan murakkab jadval va hisob-kitoblar viloyat hamda tumanlar kesimida eksport jozibadorligining shakllanish darajasi va uning iqtisodiy natijalarga ta‘siridagi farqlarni aniqlashga xizmat qiladi. Olingan empirik natijalar eksport jozibadorligi yuqori bo‘lgan hududlarda sanoat ishlab chiqarishining tezroq o‘rnatilishi, investitsiyalar oqimining faollashuvi va ishlab chiqarish samaradorligining oshishi kuzatilayotganini, infratuzilma va institutsional sharoitlar yetarli darajada rivojlanmagan hududlarda esa iqtisodiy rivojlanish nisbatan sekin kechayotganini

ko'rsatadi. Shu bilan birga, tahlil eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishiga bevosita emas, balki investitsion faollik, sanoat kooperatsiyasi, texnologik yangilanish va inson kapitali rivoji kabi oraliq mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatishini ochib beradi. Natijada, mazkur bo'lim mintaqaviy iqtisodiy siyosatni takomillashtirishda eksport jozibadorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan, hududiy xususiyatlarni hisobga oluvchi va manzilli chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun mustahkam analitik zamin yaratadi.

Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligining shakllanishi bevosita tashqi savdo hajmlari bilan emas, balki iqtisodiy tizimning umumiy rivojlanganlik darajasini belgilovchi ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli mintaqaning sanoat rivoji, infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi, mehnat resurslari sifati hamda biznes yuritish uchun yaratilgan institutsional sharoitlarning vaqt bo'yicha o'zgarishini tahlil qilish eksport jozibadorligining iqtisodiy asoslarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv eksport uchun qulay muhit qanday shakllanayotganini va u iqtisodiy tizim rivojlanishiga qanday tayanch bo'layotganini empirik jihatdan baholash imkonini beradi.

1-jadval.

Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligini shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy omillar dinamikasi¹

Yil	Sanoat ishlab chiqarishi o'sishi, foizda	Infratuzilmaga investitsiyalar, mlrd so'mda	Malakali mehnat resurslari ulushi, foizda	Biznes yuritish qulayligi indeksi
2017	6.8	1 120	41	0.46
2018	7.2	1 340	43	0.48
2019	7.9	1 620	45	0.51
2020	4.1	1 580	44	0.50
2021	8.4	1 980	47	0.55
2022	9.1	2 260	49	0.58
2023	9.6	2 540	51	0.61
2024	10.2	2 880	54	0.65

Olingan natijalar 2017–2024 yillar davomida Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligini shakllantiruvchi asosiy omillar izchil ijobiy dinamikaga ega bo'lganini ko'rsatadi. Xususan, sanoat ishlab chiqarishining yillik o'sish sur'ati 2017 yildagi 6,8 foizdan 2024 yilga kelib 10,2 foizgacha oshgan bo'lib, bu ishlab chiqarish bazasining sezilarli darajada kengayganidan dalolat beradi. Infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi mazkur davrda 1 120 mlrd so'mdan 2 880 mlrd so'mgacha ko'payib, qariyb 2,5 baravarga oshgan. Malakali mehnat resurslari ulushi 41 foizdan 54 foizgacha yetib, inson kapitali sifati yaxshilanganini ko'rsatadi. Biznes yuritish qulayligini aks ettiruvchi integral ko'rsatkich esa 0,46 dan 0,65 gacha o'sib, institutsional muhit barqarorlashib borayotganini anglatadi.

Mazkur raqamlar eksport jozibadorligi mintaqada tasodifiy omillar hisobiga emas, balki iqtisodiy tizimning kompleks rivoji natijasida shakllanayotganini ilmiy jihatdan asoslaydi. Sanoat ishlab chiqarishining o'sishi eksport uchun zarur bo'lgan

¹ Manba: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

mahsulot bazasini kengaytirsa, infratuzilmaviy investitsiyalar transport-logistika imkoniyatlarini yaxshilash orqali tashqi bozorlarga chiqish xarajatlarini kamaytiradi. Malakali kadrlar ulushining ortishi mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, biznes muhitining yaxshilanishi esa tadbirkorlik faolligi va investitsion jarayonlarni ragʻbatlantiradi. Umuman olganda, ushbu omillar majmui eksport jozibadorligini iqtisodiy tizim rivojlanishining tabiiy va mantiqiy natijasi sifatida shakllantirib, mintaqaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini taʼminlashga xizmat qilmoqda.

Mintaqa eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishiga taʼsirini chuqurroq anglash uchun uni hududlar kesimida tahlil qilish alohida ilmiy ahamiyatga ega. Surxondaryo viloyati tumanlari oʻrtasida iqtisodiy salohiyat, infratuzilma rivoji, investitsion faollik va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari jihatidan sezilarli farqlar mavjud boʻlib, bu holat eksport jozibadorligining hududiy notekis shakllanishiga olib keladi. Shu sababli tumanlar kesimida eksport jozibadorligi va asosiy iqtisodiy natijalar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni aniqlash mintaqaviy rivojlanish mexanizmlarini ilmiy asosda tushuntirish imkonini beradi.

2-jadval.

Surxondaryo viloyati tumanlari kesimida eksport jozibadorligi va iqtisodiy natijalar¹

Tuman / shahar	Eksport/YAIM, foizda	Aholi boshiga eksport, AQSH dollarda	Investitsiyalar, mln AQSH dollarda	YAIM oʻsishi, foizda
Termiz sh	33.0	1 900	95	7.6
Denov	25.1	1 250	70	6.9
Sariosiyo	22.3	1 010	52	6.2
Qumqoʻrgʻon	20.6	940	48	6.0
Sherobod	18.9	860	42	5.7
Jarqoʻrgʻon	18.1	800	40	5.6
Oltinsoy	17.2	760	38	5.4
Shoʻrchi	16.8	740	36	5.3
Angor	16.1	710	34	5.2
Muzrabot	15.6	690	32	5.0
Uzun	14.9	670	30	4.9
Bandixon	14.3	640	28	4.7
Boysun	13.7	610	26	4.5

Hududlar kesimidagi natijalar eksport jozibadorligi va iqtisodiy rivojlanish oʻrtasida aniq musbat bogʻliqlik mavjudligini koʻrsatadi. Masalan, Termiz shahrida eksportning yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi 30 foizdan yuqori boʻlib, aholi boshiga toʻgʻri keladigan eksport hajmi 1 800–1 900 AQSh dollari atrofida shakllangan va iqtisodiy oʻsish surʼati 7 foizdan oshgan. Denov va Sariosiyo tumanlarida eksport intensivligi 22–25 foiz oraligʻida boʻlib, bu hududlarda iqtisodiy oʻsish 6–7 foiz darajasida namoyon boʻlgan. Aksincha, Boysun, Bandixon va Uzun tumanlarida eksport ulushi 14–15 foizdan oshmay, aholi boshiga eksport hajmi 600–700 AQSh

¹ Manba: Oʻzbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Oʻzbekiston Respublikasi milliy statistika qoʻmitasi maʼlumotlari asosida muallif ishlanmasi

dollari bilan cheklangan hamda iqtisodiy o'sish sur'atlari 4,5–5 foiz atrofida shakllangan.

Mazkur farqlar eksport jozibadorligi hududiy iqtisodiy natijalarni tabaqalashtiruvchi muhim omil ekanini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Eksport uchun qulay sharoitlar mavjud bo'lgan hududlarda investitsiyalar faolroq jalb etilib, sanoat ishlab chiqarishi va xizmatlar sohasi tezroq rivojlanmoqda. Bunda logistika infratuzilmasi, bozorga yaqinlik va biznes muhitining sifati hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Eksport jozibadorligi past bo'lgan tumanlarda esa iqtisodiy faollikning sekinlashuvi, investitsion jarayonlarning sustligi va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarining cheklanganligi kuzatiladi. Shunday qilib, eksport jozibadorligini oshirish bo'yicha siyosat hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda, manzilli va tabaqalashtirilgan yondashuv asosida amalga oshirilishi mintaqa iqtisodiy tizimini barqaror rivojlantirishning muhim sharti ekanligi ilmiy asosda xulosa qilinadi.

Mintaqa eksport jozibadorligining barqaror shakllanishi va iqtisodiy tizim rivojlanishiga real ta'sirini baholash uchun uning tarkibiy va institutsional asoslarini belgilovchi omillarning vaqt bo'yicha dinamikasini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Logistika samaradorligi, mahsulotlar sifatini tasdiqlovchi sertifikatlash darajasi, qayta ishlash ulushi, eksport bilan shug'ullanuvchi subyektlar soni hamda tashqi bozorlar geografiyasining kengayishi eksport jozibadorligini shakllantiruvchi asosiy mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur omillarning izchil rivojlanishi mintaqada eksport uchun qulay muhitning shakllanayotganini va iqtisodiy tizimning tashqi bozorlarga moslashuvchanligi ortib borayotganini ko'rsatadi.

3-jadval.

Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligini belgilovchi tarkibiy omillar dinamikasi¹

Yil	Logistika samaradorligi indeksi	Sertifikatlangan mahsulotlar ulushi, foizda	Qayta ishlangan mahsulotlar ulushi, foizda	Eksportchi korxonalar soni	Yangi tashqi bozorlar soni
2017	0.42	32	29	210	6
2018	0.44	35	31	230	7
2019	0.47	40	34	255	9
2020	0.46	45	33	245	10
2021	0.55	53	39	305	14
2022	0.59	60	42	335	18
2023	0.61	65	44	355	21
2024	0.63	68	45	372	22

Natijalar 2017–2024 yillar davomida Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligini belgilovchi tarkibiy omillar barqaror ijobiy dinamikaga ega bo'lganini ko'rsatadi. Jumladan, logistika samaradorligi indeksi 2017 yildagi 0,42 ko'rsatkichdan 2024 yilga kelib 0,63 darajasigacha oshib, tashqi bozorlarga chiqish sharoitlari sezilarli darajada yaxshilanganini anglatadi. Sertifikatlangan eksport mahsulotlari ulushi mazkur davrda 32 foizdan 68 foizgacha yetib, mahsulotlar sifatining xalqaro

¹ Manba: Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi hamda UNCTAD ko'rsatkichlari asosida muallif hisob-kitoblari.

standartlarga moslashuvi tezlashganini ko'rsatadi. Qayta ishlangan mahsulotlar ulushi 29 foizdan 45 foizgacha ko'tarilib, eksport tarkibining xomashyo yo'nalishidan sanoatlashgan modelga o'tayotganini tasdiqlaydi. Eksportchi korxonalar soni 210 tadan 372 tagacha oshgan, yangi tashqi bozorlar soni esa yiliga 6 tadan 22 tagacha kengaygan.

Mazkur ko'rsatkichlarning birgalikdagi o'sishi eksport jozibadorligi mintaqada faqat tashqi savdo hajmlarining ortishi bilan emas, balki iqtisodiy tizimning sifat jihatdan transformatsiyalanishi bilan bog'liq holda shakllanayotganini ilmiy jihatdan asoslaydi. Logistika samaradorligining oshishi va sertifikatlash darajasining yuqorilashi eksport xarajatlarini kamaytirib, mahsulotlarning raqobatbardoshligini kuchaytirgan. Qayta ishlash ulushining kengayishi va eksportchi subyektlar sonining ortishi esa sanoat kooperatsiyasi va tadbirkorlik faolligining kuchayganidan dalolat beradi. Natijada, eksport jozibadorligi iqtisodiy tizim rivojlanishiga institutsional, texnologik va bozor mexanizmlari orqali kompleks ta'sir ko'rsatayotgani aniqlanadi, bu esa mintaqaning uzoq muddatli barqaror va raqobatbardosh rivojlanishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

O'tkazilgan keng qamrovli empirik tahlillar Surxondaryo viloyatida eksport jozibadorligi iqtisodiy tizim rivojlanishining muhim strategik omillaridan biri ekanini ilmiy asosda tasdiqladi. 2017–2024 yillar davomida mintaqada sanoat ishlab chiqarishining izchil o'sishi, infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining kengayishi, mehnat resurslari sifatining yaxshilanishi va biznes yuritish sharoitlarining barqarorlashuvi eksport jozibadorligi uchun zarur bo'lgan iqtisodiy va institutsional asoslarning shakllanganini ko'rsatdi. Hududlar kesimida olib borilgan tahlillar eksport jozibadorligi yuqori bo'lgan tumanlarda investitsion faollik, ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy o'sish sur'atlari sezilarli darajada yuqori ekanini, infratuzilma va logistika imkoniyatlari cheklangan hududlarda esa iqtisodiy rivojlanish nisbatan sekin kechayotganini aniqladi. Bu holat eksport jozibadorligi mintaqada ichida iqtisodiy natijalarni tabaqalashtiruvchi va hududiy rivojlanish trayektoriyalarini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, tahlil eksport jozibadorligining iqtisodiy tizimga ta'siri faqat tashqi savdo hajmlarining ortishi bilan izohlanmasligini, balki iqtisodiy tuzilmaning sifat jihatdan transformatsiyalanishi orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Logistika samaradorligi indeksining oshishi, mahsulotlar sertifikatlanish darajasining yuksalishi, qayta ishlangan mahsulotlar ulushining kengayishi hamda eksport bilan shug'ullanuvchi subyektlar sonining ortishi eksport jozibadorligini mustahkamlovchi asosiy mexanizmlar sifatida aniqlandi. Ushbu omillarning uyg'un rivoji eksport jozibadorligini iqtisodiy tizimda innovatsion faollikni kuchaytiruvchi, investitsiyalarni jalb etuvchi va tashqi bozorlarga moslashuvchanlikni oshiruvchi barqaror drayverga aylantirmoqda. Ilmiy nuqtai nazardan, mazkur natijalar eksport jozibadorligini oshirish mintaqaning uzoq muddatli raqobatbardoshligi va barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda kompleks, tizimli va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan siyosatni talab etishini qat'iy asoslaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot mintaqa eksport jozibadorligining iqtisodiy tizim rivojlanishidagi oʻrni va ahamiyatini nazariy yondashuvlar hamda empirik tahlillar asosida oʻrganib, Surxondaryo viloyati misolida ushbu jarayonning hududiy iqtisodiy natijalarini baholashga qaratildi. Olingan natijalar eksport jozibadorligi mintaqaviy iqtisodiy oʻsish bilan uzviy bogʻliq boʻlgan, sanoat, investitsiya, infratuzilma va institutsional omillar taʼsirida shakllanadigan kompleks iqtisodiy koʻrsatkich ekanini tasdiqladi.

Birinchidan, eksport jozibadorligi mintaqa iqtisodiy tizimi rivojlanishining koʻp omilli va integrallashgan ifodasi sifatida namoyon boʻlishi aniqlandi. Tadqiqot davrida sanoat ishlab chiqarishining kengayishi, infratuzilmaviy investitsiyalarning ortishi hamda biznes muhitining yaxshilanishi eksport uchun zarur iqtisodiy shart-sharoitlarni shakllantirgan. Bu holat eksport jozibadorligini mintaqaviy rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida baholash maqsadga muvofiqligini koʻrsatadi.

Ikkinchidan, hududlar kesimidagi tahlillar eksport jozibadorligining viloyat ichida turlicha shakllanishini aniqladi. Iqtisodiy va infratuzilmaviy salohiyati nisbatan yuqori hududlarda investitsion faollik va iqtisodiy oʻsish surʼatlari yuqoriroq namoyon boʻlgan. Shu munosabat bilan eksport jozibadorligini rivojlantirishda hududiy xususiyatlarni hisobga olgan, manzilli yondashuvni qoʻllash maqsadga muvofiq deb topildi.

Uchinchidan, tadqiqot eksport jozibadorligining sifat jihatlari iqtisodiy rivojlanish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanini koʻrsatdi. Logistika samaradorligining yaxshilanishi, sertifikatlangan va qayta ishlangan mahsulotlar ulushining ortishi eksportning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi omillar sifatida namoyon boʻldi. Shu bois eksportni rivojlantirish strategiyasida mahsulot sifati va diversifikatsiyasiga ustuvor ahamiyat berish tavsiya etiladi.

Toʻrtinchidan, institutsional muhitning izchil rivojlanishi va eksportni qoʻllab-quvvatlovchi infratuzilmaning kengayishi eksport jozibadorligini mustahkamlovchi muhim shartlar sifatida baholandi. Eksportga xizmat qiluvchi logistika, sertifikatlash va axborot xizmatlarini rivojlantirish tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yanada kengaytirishi mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari eksport jozibadorligini oshirish mintaqa iqtisodiy tizimini barqaror va raqobatbardosh rivojlantirishda muhim strategik yoʻnalish ekanini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Ushbu jarayonni uzoq muddatli, tizimli va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan yondashuv asosida amalga oshirish mintaqaning iqtisodiy salohiyatini toʻliq roʻyobga chiqarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
2. Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
3. World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Publications.

4. UNCTAD. (2022). Trade and Development Report 2022. Geneva: United Nations Publications.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2022-yil 28-yanvar PF-60-son “2022 - 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni <https://lex.uz/docs/-5841063?otherlang=1>
6. Krugman, P. Geography and Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
7. Fujita, M., Krugman, P., Venables, A. The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1999.
8. Hausmann, R., Hwang, J., Rodrik, D. What You Export Matters. Journal of Economic Growth, Vol. 12, No. 1, Springer, 2007.
9. Sachs, J. D., Warner, A. M. The Curse of Natural Resources. European Economic Review, Vol. 45, Issues 4–6, Elsevier, 2001.
10. Melitz, M. J. The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity. Econometrica, Vol. 71, No. 6, Wiley-Blackwell, 2003.
11. World Bank. World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains. Washington, DC: World Bank Publications, 2020.
12. UNCTAD. Trade and Development Report 2022. Geneva: United Nations Publications, 2022.
13. Rodrik, D. Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy. Princeton: Princeton University Press, 2018.
14. Abdurahmonov, Q. Mintaqaviy iqtisodiyot. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.
15. Karimov, I., Rasulov, S. Mintaqalarda eksport jozibadorligini oshirish omillari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2020

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, avgust, 8-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**